

FEATURES AND PRINCIPLES OF THE ISLAMIC ECONOMY

İSLAM EKONOMİSİNİN ÖZELLİKLERİ VE İLKELERİ¹

Aslıhan NAKİBOĞLU²

Merve LEVENT³

Abstract

The Islamic Economy is a scientific discipline that examines the economic problems of the society from a perspective of Islamic values. The 'Islamic economy' has attracted more attention, especially as economic relations have accelerated in recent years and the science of economics has become even more important. It has also become a scientific discipline where studies on this subject have been more sophisticated and studies comparing with other doctrines have accelerated. When the historical development of the Islamic economy is examined, it is seen that scientists have contributed to the field with many articles, papers, theses and books on topics such as basic values of Islam, understanding of ownership, morality and spirituality, interest and business partnerships. In the study titled 'The features and principles of the Islamic economy', the basic principles and basis of Islamic economics will be tried to be explained in order to better understand the elements different from contemporary economics so that they can be used in the works to be done on the subject. In this context, these basic features which reflect the meaning of the Islamic economy will be explained under different headings and it will be more clearly understood whether it is possible to add innovations to them.

Keywords: Islamic Economy, Ownership, Interest Theory

Özet

Toplumun iktisadi problemlerini ele alan İslam ekonomisi İslami unsurlardan kaynaklanan bir bilim dalıdır. Özellikle son dönemlerde iktisadi ilişkilerin hız kazanması ve iktisat biliminin daha da önemli hale gelmesiyle 'İslam ekonomisi' daha fazla ilgi uyandıran, üzerinde araştırmaların daha da yoğunlaşmasına sebep olan ve diğer iktisat doktrinleriyle karşılaştırılması yönünde çalışmaların hız kazandığı bir ilim dalı haline gelmiştir. Geçmişten günümüze İslam ekonomisi incelendiğinde bilim adamlarının İslam'ın temel değerleri, mülkiyet anlayışı, ahlak ve manevi yönü, faiz, iş ortaklıkları vb. konular üzerinde birçok makale, tebliğ, tez ve kitap çalışmasıyla bu alana katkıda buldukları görülmektedir. 'İslam Ekonomisinin Özellikleri ve İlkeleri' başlıklı çalışmada İslam iktisadını çağdaş ekonomilerden farklı kılan unsurlarını daha iyi algılayabilmek için İslam ekonomisiyle ilgili yapılacak çalışmalarda temel unsurları tanımlayacak ilke ve esaslar üzerinde durulmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda, İslam ekonomisinin anlamını yansıtan bu temel özelliklerin daha farklı başlıklarla anlatılarak bunlara yenilerini eklemenin de mümkün olup olmadığı daha net anlaşılacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam İktisadı, Mülkiyet Anlayışı, Faiz Kuramı

¹ Bu çalışma 29-30 Nisan 2017 Uluslararası İslam Ekonomisi, Finans ve Etik Kongresi (ISEFE)'nde sunulan sözlü bildirisinin genişletilmiş halidir.

² Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Tarihi ABD., anakiboglu@hotmail.com

³ Yüksek Lisans Öğrencisi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat ABD., merve.levent@hotmail.com

GİRİŞ

İslam ekonomisi İslami değerlerden kaynaklanan toplumun iktisadi problemlerini ele alan bir bilimdir. Özellikle son dönemlerde iktisat biliminin önem kazanması ve iktisadi ilişkilerin gelişmesiyle birlikte İslam iktisadı daha fazla merak edilmeye ve daha fazla çalışılmaya ve diğer iktisadi doktrinlerin karşılaştırması yapılan bir ilim olma özelliğine kavuşmuştur. Geçmişten günümüze kadar geçen süreye bakıldığında bilim adamları İslam'la birlikte çeşitli konularda yaptıkları çalışmalarla katkıda bulunmuşlardır. Günümüzde ise İslam ekonomisi olarak tanımlanan bu bilim dalının varlığı ile bireyler bu konularla tartışılmaya başlamıştır. İslam iktisadı ilkeleri, kuran ve sünnet olarak tanımlanan 2 temel kaynaktan kaynaklanıp, özellikleri ise toplumsal açıdan fıkıh bilimine dayanmaktadır. Bu sebeple İslam iktisadının özellikleri, fıkıhın da özellikleri olarak tanımlanmaktadır. İslam ekonomisinin özellikleri ve ilkeleri başlıklı çalışmada, İslam ekonomisini çağdaş ekonomilerden farklı kılan unsurların daha sağlıklı tanımlanması ve İslam ekonomisiyle ilgili yapılacak olan çalışmalarda temel unsurları tanımlayan ilkeler ve özellikle üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, İslam ekonomisinin anlamının daha iyi anlatacak bu özellik ve ilkelerin daha farklı başlıklarla anlatılabileceği ve bu başlıklara yeni eklemenin de mümkün olup olmadığı daha net anlaşılabilir olacaktır. Aşağıda ekonomi kavramından hareketle İslam ekonomisi kısaca açıldıktan sonra İslam iktisadının özellikleri ve ilkeleri hakkında bilgi verilecektir.

1.EKONOMİ TANIMI

Ekonomi kelimesi yunanca "ekonomia" anlamına gelmektedir. Bu kavram, çiftlik idaresi anlamında da kullanılmış olup, eski yunan filozofları tarafından "khrematistik" kelimesiyle tanımlanmıştır. Rönesans hareketleri ve teknolojinin gelişmesi sonucu ekonomi kelimesi ülkelerin refahlarını ve zenginliğini ifade etmiştir. Fransız iktisatçı Antoine de Montchrestien 615 yılında ilk defa politik iktisat anlamına gelen "economie politique" kullanılması sonrasında 1776 yılında Adam Smith'in Ulusların Zenginliği isimli çalışmasıyla, ekonomi toplumu ve devleti bir adım daha öne çıkararak bu kavramı milletlerin zenginliği ve faaliyeti anlamında kullandığı görülmüştür (Eskicioğlu, 1999: 13).

Birçok iktisatçı ekonomi ile ilgili farklı tanımlarda bulunmuştur bunlardan "J.B.SAY:" İktisadın hedefi servetlerin nasıl olduğu, tedavülünü, dağılımını ve tüketilmesini araştırmaktadır.

Alvin Hanseri Frederic Garvere: İktisat bilimi insan ihtiyaçları sonucunda gerçekleştirilen faaliyetinin bedelinin fiyat olarak ödenmesi ve bunu mübadele açısından ele alan bir bilimdir olarak tanımlamıştır.

Alfred Marshall: Neo-Klasik iktisadın kurucularından olan Alfred Marshall maddi refah şartlarına ulaşabilmek ve bunlardan hak edildiği şekilde faydalanmak için fertlerin ve toplumun iş hayatındaki davranışlarını incelemek olarak tanımlamıştır.

Lionel ROBINS: İktisadın tanımını tıpkı genel iktisat kitaplarında açıklandığı gibi sınırlı imkânlar ve sınırsız insan ihtiyaçları arasındaki insan davranışlarını çeşitli alternatifler sunarak giderebilecek bir davranış bilimi olarak ifade etmektedir.

Şükrü BABAN: İnsanların topluluklar halinde yaşaması ve bundan kaynaklanan çeşitli unsurları devam ettirebilmek için üretim, bölüşüm, tüketim, dolanım, servet ve hizmetlerin mübadelesini gerçekleştiren kanunlar olarak tanımlamaktadır (Eskicioğlu, 1999: 13).

Tariflere dikkat edildiğinde, bir sıfat ve özellik göz önüne alınarak ekonomi tanımlanmıştır. Bu tanımlama iktisadi faaliyetler dikkate alınarak daha da netleştirmek gerekmektedir. Bu anlamda iktisadi faaliyetler "Çalışmak ve Yaşamak" olarak ifade

edilebilecektir (Eskicioğlu, 1999: 14). Bu açıdan bakıldığında ekonomi çalışıp yaşama ilmi olarak tanımlanır ve insanların ihtiyaçlarını giderebilmek için yapmış olduğu bütün faaliyetler olarak da ifade edilebilecektir. Batı dünyası incelendiğinde din felsefesi, din sosyolojisi ve din psikolojisi gibi ilim dalının bir disiplin olarak batı dünyasını temin ettikleri görülmektedir. Avrupa, din ekonomisi ya da din ve iktisat adı ile bir ilim ya da bilimsel araştırma alanı uygulamamıştır. İstihsal, istihlak, mübadele ve tedavül iktisadın temel konularıdır. İslam bu konuda bir takım emirler, yasaklar ve tavsiyeler sunmuştur. Mesela üretiminde mülkiyet ve tüketimde ortaklık, mübadelede serbest piyasa kuralı geçer tedavülde planlama esastır gibi tanımlarda bulunmuştur (Eskicioğlu, 1999: 14). Bu bağlamda, İslam ekonomisinin yeni bir bilim dalı olarak gündeme geldiği bu konuyla ilgili çeşitli yönergeler öne sürüldüğü ve bunlarda da yola çıkarak İslam'ın da bir ekonomi sistemi olduğu bilim adamlarınca açıklanmaya çalışılmıştır. Bu sürecin sonunda, İslam ekonomisi ya da İslam iktisadı denilen ve İslam dinin mensuplarının, kendi dinlerinin ekonomik yönü olarak tanımladıkları bu iktisat modeli de inanarak savunmaya başladıkları görülmektedir. İslam iktisatı, alanıyla ilgili oluşturduğu kavramları hadis, ayet ve fıkhıtan faydalanarak bütüncül bir hale getirmiştir. Böylece İslam ekonomisinin tanımlanan modeli teorik açıdan da ifade edilebilmiştir. Bunun sonucunda İslam ekonomisi İslam'ın ekonomi yönlü tarafını oluşturarak ekonomi ismi ile tanımladıkları konuların İslam'ı içeren emirler, yasaklar ve tavsiyeler bütününe verilen isim olduğu rahatça görülecektir (Eskicioğlu, 1999: 14).

İslam ekonomisinin tarihsel gelişimine bakıldığında ise İslam ekonomisi kavramının Hindu-Pakistan kaynaklı olup ve Hindistan yarım adasında doğup getirildiği görülmektedir. 19.yy'ın 2.asrında Hintli Müslüman bilim adamları hem batı kültürü, hem İngilizce, hem de İslam kültürüne hâkim oldukları için Müslüman toplumların sosyo-ekonomik problemlerini İslam'ın iktisadi görüşlerini klasik fıkıh kitaplarının dışına çıkararak modern iktisadi terminoloji ve kurumlar açısından incelemiştir. İslam ekonomisi sonraları literatür açısından Arap ve Arapçaya yönelerek bu kavramın Türkiye'ye İslam ekonomisi anlamında Prof. Dr. Muhammed Hamidullah Bey tarafından bizlere aktarıldığı görülmektedir. Arkasından Hamidullah hoca, İslam iktisadi ismiyle basılan ilk küçük kitapçığı kazandırmıştır. Bunlardan sonra ise, Prof. Dr. Sabahattin Zaim Bey 1967 yılında, modern iktisat ve İslam konusunu işlemiştir. Sonrasında ise 1976 Dünya Kongresi'nden sonra çalışmalar hızlanarak çeşitli konferanslar düzenlenmesi ve Cidde, Malezya ve İslamabat Üniversiteleri'nde araştırma merkezleri kurularak finans ve İslam bankacılığı konularında çalışmalar yapılmıştır. Artık İslam ekonomisiyle ilgili yabancı literatürler tanımak gün ışığına çıkarılmaya çalışılmıştır (Eskicioğlu, 1999: 15). Sonrasında üniversitelerin iktisadi idari bilimler ve ilahiyat fakültelerinin elemanlarının düzenlemiş olduğu konferanslar vakıf çalışmaları önem kazanmıştır. Bunlara ek olarak milletler arası İslam iktisatçıları derneği de faaliyete geçerek İslam ekonomisi ile ilgili konular dünya çapında değerlendirilmeye başlamıştır. Buraya kadar aktarılan bilgilerden hareket edildiğinde İslam ekonomisi kavramının tarihsel süreçteki gelişimi hakkında henüz her şeyin çok yeni olduğu bir gerçektir. İslam iktisadi ile ilgili hala oldukça yoğun çalışmalar devam etmektedir. Bir İslam iktisat teorisinden sağlıklı bir şekilde bahsedilmesinin en önemli unsuru da kuran ve sünnet kaynaklarından faydalanarak İslam ekonomisinin teorisi hakkında sağlıklı bilgilere ulaşılabilmesi mümkün olacaktır.

İslam ekonomisinin bir bilim dalı olarak özelliklerinin ve ilkelerinin tanımlanabilmesi için Kuran, tefsirler, hadis kitapları, şerhler iktisadi açıdan belirlenerek İslamiyet'in çeşitli mezhepler ve bunlara ait farklı metotlarla tanımlanan fıkıh kitaplarının bölümleri dikkatli bir şekilde araştırılarak bunları belirleyen kurallar netleştirilmeli, bu alana katkıda bulunacak Ahkamüs Sultaniye, Kitabül Enval ve Kitabül Haraç isimleriyle tarihte önem arz eden eserler metodolojik açıdan tekrar gözden

geçirilmelidir (Eskicioğlu, 1999: 15). Bütün bu çalışmalar ışığında, İslam ekonomisinin ilke ve özelliklerinin de İslam ekonomisinin esaslarını da tanımlamak bilim adamlarına daha kolay olacaktır.

2.İSLAM İKTİSADININ ÖZELLİKLERİ

İslam İktisadının geldiği noktada, toplumsal açıdan önem taşıyan fıkıh ile ilişkisi oldukça önemlidir. Çünkü İslam iktisadının birçok kavramı fıkıhtan ödünç alınmıştır. Bu sebeple, İslam iktisadı özelliği denilince fıkıhın özelliklerini doğrudan aklımıza getirmek faydalı olacaktır.

Aşağıda İslam iktisadının özellikleri hakkında kısaca bilgi verilecektir.

İlkecilik; İslam yaşam tarzı, her yönüyle İslam'ın temel kaynakları olan Kuran ve sünnete dayanır. Bu kaynaklar bize sadece İslami ekonomik sistemin genel hatlarını çizer ve çerçeve içine alan birçok noktayı Müslüman düşünürleri doldurması için açık bırakır. Kuran ve sünnet de bahsi geçen konularda bize getirdiği ilkeleri ekonomik boyutlarını kaydetmek için çaba sarf etmek gerekecektir (Karadoğan, 2014: 37).

Kuran ve Sünnet İlkelerine Dayanan İslam Ekonomisi; Toplumların temel yapılarına bağlı olarak şekillenen Kuran ve sünnet ilkelerine dayanan İslam ekonomisi aslında kuran ve sünnetin yapısına uygun olarak farklı şekillerde açıklanmıştır. İslam ekonomisini ilgilendiren zekât, aile, miras, devlet ekonomisi, ribah vb konuların hepsinin temel ilkeleri bu yapı üzerine inşa edilmiştir. Amaç israfın önlenmesi, iktisadi ve siyasi bağımsızlığının sağlanması, mülkiyetin yaygınlaştırılması, adalet, güvenlik ve refah şeklinde tanımlanmaktadır (Tabakoğlu, 2013: 64)

Esneklik; İslam ekonomisinde İslam hukukunun esneklik özelliği göstermesi, kavramların mevcut şartlara göre farklı yapılarla yorumlanabilmesi ve mevcut şartlara göre değişimlerin çıkardığı problemlerin ortadan kaldırılabilmesi özelliği olarak tanımlanan İslam iktisat metodolojisinde de yerini almıştır. Esneklik özelliği zamanın değişmesiyle hükümler de değişir şeklinde tanımlanmış olup, bu özellik dikkate alınmadığında yanlışa düşmenin de daha kolay olacağı açıklanmaktadır (Tabakoğlu, 2013: 64).

Şahsiyetsizlik Ve Cemaatçilik; İslamiyet'te ve topluma ilişkin hükümleri sosyal adalet olarak tanımlanır. İslamiyet açısından insan oldukça önemlidir. Kişinin şahsiyet kazanması, toplumun daha sağlam temellere dayandırılmış olmasını göstermektedir. Toplumlar, manevi ve kültürel yoğunluklar açısından farklı unsurlardan oluşurlar. Bireyler, bu yapı içerisine kopamayacak şekilde yerleşirler. Yerleştikleri bu unsur cemiyet olarak ifade edilir. Cemiyetin değerlerini benimsememek aynı zamanda İslamiyet'e de karşı çıkmak olarak tanımlanmış ve cemaatten ayrılanlar eleştirilmiştir. İnsanların doğuştan hür ve eşit olduklarını belirli bir yere kadar İslamiyet kabul eder. İslamiyet'e göre insanlar doğuştan hür ve eşittir. Fakat insanların zekâ, yetenek ve cinsiyet gibi doğuştan gelen farklılıklarıyla miras ve iktisadi farklılaşma gibi sonradan meydana gelen yapılanmalar daha farklı bir boyutta ele alınmaktadır. İslamiyet, sözünü ettiği bu eşitlik kavramını en yakından başlama ilkesiyle birbirini tamamlayarak toplumsal bütünlüğün yolunun bireylerin en yakınında olanla başladığını açıklamaktadır. Müslümanlar, iktisadi faaliyetlerini önce kendi çevrelerinde daha sonra genişleyen dilimlerle bunu sürekli gözetim altında tutarak korumaya çalışmaktadırlar (Tabakoğlu, 2010: 16-24).

Cemaatçilik; Harcama, zekât ve miras gibi kavramlar İslam dünyasında sosyal ve iktisadi ilkeler açısından cemaatçiliği tanımlamada oldukça önemlidir. Toplum çıkarları her zaman çok daha fazla korunmaktadır.

Fıkıhta cemiyetin hakları, Allah'ın hakları arasında tanımlanmıştır. İslamiyet toplumculuk kavramını kişilere verdiği sorumlulukla kişilikleri güçlendirerek bu

yapının toplum hizmetine aktarılmasını sağlamayı amaçlamıştır. Sonuç olarak toplum haklarına ait olan kul hakları sadece bu hak sahiplerinin affı ile ortadan kalkabilir. İstihzan ve istislah ilkeleri İslam'ın cemaatçi yönünü ortaya koymaktadır. Hizmet ilkesi dayanışmacı bir toplum oluşturmayı amaçlamıştır. Hizmet ahlakı dayanışmacı toplum temeli olup İslam ekonomisi infak kavramına dayanmaktadır. İslam ekonomisi harcamaya dayanır. Gelir oluşması temeline harcamayı yerleştirmiştir. Önemli kavramlardan biri olan infak anlayışı arz yönlü toplum oluşturmanın maddi boyutunu açıklar. Bakara suresinin 3.ayeti, gayb inancı ile infak düşüncesi arasında aynı paralellikte bir ilişki kurarak infak için inanmak gerekir şeklinde açıklamada bulunur (Tabakoğlu, 2013: 65).

Hukuki Devletçilik Ve Denetim: İslam ekonomisinde devletin ekonomisinin işleyişindeki rolü oldukça önemlidir. Devlet üretimle değil daha çok denetleme ile ilgilenir. Toplumculuk Devletçilikle tanımlanır ve İslam'ın devletçiliği denetim anlamındadır. Bunun anlamı devletin birçok alanı kişilere bırakarak sadece kişilerin başaramadıkları ya da kişilere devredilmesinde toplumu olumsuz yönde etkileyecek konular yüzünden olmuştur. Devletin varlık sebebi, sosyal adaleti ve güvenliği sağlamaktır (Tabakoğlu, 2013: 66).

Sınıfsızlık: İslam toplumlarında Batılı anlamda bir sınıflaşma yoktur. Bunun yanı sıra İslam toplumlarında, hukukta herkese eşitlik, iş bölümü, kabiliyet ve gelir farklılaşması, iş bölümünün sosyal hareketlilik unsuru, gelir, yetenek ve güç farklılıklarının bir üstünlük sebebi olmaması şeklinde uygulamalar kabul edilerek sosyal görevlerdeki farklılıkların hukuki ve siyasi ayrıcalıklara yol açmayacak şekilde düzenlenmesi belirtilmiştir (Tabakoğlu, 2013: 67).

Adil Gelir Dağılımı İktisadi İstikrar: Kişilerin ve toplumun sosyo-ekonomik düzeni sahip olunan gelir ve servet dağılımındaki eşitlik ve adalet ilkesiyle ilgili olduğu için her ekonomik sistemin en önemli problemi dağılım konusu olmuştur bunun en önemli sebebi ise üretim faktörlerinin yetersizliği olmuştur. İslam ekonomisi sistemi gelir ve servet dağılımına oldukça önem vermektedir. Bu sebeple İslam ekonomisinde yer alan kurumsal yapılar her ekonomik yapıda adil gelir dağılımını hedefleyerek servet artışı için çaba sarf eder. Farklı üretim faktörlerinin kendileri arasında bir üretim dağılım mekanizması olarak çalışmaz, İslam ekonomisi kişisel gelir dağılımı faktörünü fonksiyonel gelir dağılımını geliştirmek için mülkiyeti yeniden tarif ederek, üretim görüşlerini tekrar sınıflandırarak iktisat teorisinin gerçek yapısını birleştirmeye gayret gösterir (Encum,1995: 84).

İslamiyet'e göre kâinat Allah tarafından yaratılmıştır. İslamiyet'te mutlak anlamda kıtlık yoktur. Amaç temel ihtiyaçların karşılanmasıdır. Allah mülkün tek ve gerçek sahibidir. İnsanlara bu hakkın kullanımı bir imtihan olarak sunulmuştur. İnsanlar bu yapıyı Allah'ın meşru kıldığı yollarla kaynakları etkin bir şekilde kullanarak ihtiyaçlarını karşılama hakkını elde etmişlerdir. Nur suresinde Allah'ın size verdiği her şeyi onlara da verin şeklinde ayetlerle mülkün gerçek sahibini Allah olduğu ve Allah'ın kişisel servetin belli bir bölümünü başkalarına da verebileceği emrini açıkladığı görülmektedir. Ayrıca ayetlerde sözü edilen kişisel servetin bencilce kullanımını da yasak olduğu ifade edilmiştir. Evrensel İslam kardeşliğine göre toplumdaki bütün insanlar refahlarını sağlaması konusunda karşılıklı saygı ve işbirliği yapılması için oldukça güçlü bir düşünce dünyası oluştururlar. Her şahıs, karşılıklı haklara ve sorumluluklara ve bireysel haklara sahiptir şeklinde açıklarlar (Encum,1995: 85).

İslamiyet kişisel ve sosyal yapı içinde mülkiyet haklarını kabul etmiş ve bu süreçte dengenin, uyumun ve disiplinin oluşturulabilmesi ve kararlaştırılabilmesi açısından devlete oldukça önem vermiştir. Bu yapıyı koruyabilmek için devlet mali kaynaklara ve mülkiyet haklarına ihtiyaç duymaktadır. İslam hukukçuları tarafından çıkarılan ve ideal İslam mülkiyet örneğini temsil eden bu ilkeler kişisel ve sosyal menfaatler

arasında olası sıkıntıları en aza indirebilmek amacıyla düşünülmüştür. Çünkü bu prensipler aynı zamanda adil gelir dağılımı için de geçerlidir.

Bu prensipler:

1. Kişiye, topluma, devlete verilen yetki ve sorumlulukların hepsinin muhakkak mülkiyet hakkı olması gerekir.
2. Bunların mülkiyet hakları kullanımı asla birbirleriyle karşı karşıya gelmemelidir. Hiç kimse bir başkasının mülkiyet hakkına müdahale etme yetkisiyle donatılmamıştır. Fakat toplum için yararlı olacaksa bu müdahale gerekiyorsa devlet de buna mecbursa bu müdahale gerçekleşecektir.
3. Devlet, Allah'ın halifelığının ve temsilinin bir sembolüdür. İslamiyet'te mülkiyet sosyo-ekonomik amaçlar yönünde kullanılır. Bunun için İslamiyet'te ferdi mülkiyet üzerinde özel hak ve yetkiler tanınmıştır.
4. İslamiyet'te belirli sosyo-ekonomik amaçları gerçekleştirmek için devletin, kişinin özel mülkiyet haklarına müdahale etme yetkisi vardır. Bu müdahale adaletli olmak zorundadır.
5. İktisadi üretim faktörü kaynakları miktarını ve kişisel mülkiyet haklarına müdahale sınırını devlet, karşılıklı istişare ile vermelidir. Bunu adaletli bir şekilde yaptığı takdirde kişi, bunu kabul edecektir.
6. Bütün doğal kaynakları asıl ihtiyaçlarını gidermek için kullanılmasında herkesle ortaktır (Encum,1995: 85-86).

Bu bağlamda İslam ekonomisi sosyal adaletin bir finansman faktörü olduğunu düşünerek, üretimin verimlilik amacıyla yapıldığı ve gelir dağılımına oldukça önem veren bir yapı sergilemektedir.

İslamiyet Allah rızasına oldukça önem vererek,

1. Allah'ın rızasını kazanmak İslami dağılım şemasını temel hedefidir.
2. Sosyo-ekonomik adaleti sağlamaya çalışır.
3. Hiçbir ayırım yapmadan fırsat eşitliği sağlar.
4. Ferdi gelir ve servet eşitsizliğinin ortadan kaldırılması gibi temel hedeflerden hareket eder (Encum,1995: 88).

İslamiyet önce tabi kaynakların paylaşımını sonra fonksiyonel dağılımı ve en son kişisel dağılım unsurunda tam bir adalet sağlar. Dağılımda adalet; İslam ve sosyal mülkiyeti kurumsal düzenlemesiyle tabi kaynakların adalete dayalı mükemmel bir paylaşımını sağlar. Bu düzenlemeyi iki unsura bağlar. Mülkün sahibi Allah'tır. Bundan kasıt; şeriat ruhu, mülkiyet, harcama hakkı bağlamında Allah'a ait bir haktan bahsedildiğinde bu özel hakkın bütününün topluma ait bir hak olduğu anlamında açıklanmaktadır. Böyle bir ortaklık müşterek yarar amacının toplumun denetiminde olması gerekliliğine dair bir İslami inanç da meydana geciktirmektedir (Encum,1995: 87).

İslam ekonomisine göre üretim faktörlerinin üretim sürecinde ve üretilen gelirden hak sahibi olması gereken ilk unsurlar olduğu açıklanmaktadır. Çünkü üretimde kullanılan üretim faktörleri üretim süreci katkılarına göre gelirden pay alırlar. Gelirin fonksiyonel dağılımında sözü edilen adalet ve denge unsurları aşağıda açıklanan kurullarla desteklenmiştir:

1. Faiz (Riba) ve faiz getiren işlemler yasaklamıştır.
2. Vurgunculuk yasaklanmıştır.

Üretim faktörlerinin İslami sınıflandırmasında girişimci bağımsız bir üretim faktörü değildir ama varlığı kabul edilir. İslami görüş bakımından riski karşılayabilmek için sermayenin kendi ile birleşik olması önemlidir. Çünkü kişi belli bir işe ya da başka bir zarar riskini karşılamakla yükümlüdür. Risksiz kar olmaz, bu yapıdan hareketle İslamiyet faizi kabul etmez ve üç üretim şekli üzerine odaklanalar adil bir fonksiyonel gelir dağılımına ulaşır. Bunlar özel, ortaklık ve karşılıklı işbirliği olarak sınıflandırılır (Encum,1995: 88).

Ferdi dağılımda adalet; İslamiyet aktif olarak üretime katkıda bulunmayanların kişisel servet ve gelir dağılımında da adaletli olmaya çalışmıştır. İslamiyet, yaşlıları, öksüzleri, yetimleri vb. üretime aktif olarak katılmayanların içine yerleştirmiştir.

İnsanların temel ihtiyaçlarının karşılanması ekonominin var olma sebebi olmasından dolayı İslam ekonomisinde sosyo-ekonomik adalet fakirlerle zenginlerin servetinden ikincil haklar verilmesine sebep olmuştur. İslam ekonomisine göre gelir düzeyi biriken servetler temel ihtiyaçların karşılanması için zekât, öşür, miras yoluyla refah vergileri ve diğer ilgili huşular bakımından gereğinden fazla serveti olan kişileri zengin kavramıyla tanımlamıştır.

Bu bağlamda;

*Kişisel dağılım olarak gösterilen bu dağılım, sosyal güvenliğin anahtarıdır.

*Her kişisel fonksiyonel dağılımından kaynaklanan gelir, kişisel ihtiyaçları karşılamak zorundadır.

*Her ferdin ekonomik olarak kendi kendine yeterli olması gerekir.

*Sıhhatli kişilerin topluma yük olmaması gerektiği ifade edilmiştir (Encum,1995: 91).

Hz. Peygamber S.A.V. İslam devletinin başı olması sebebiyle hâkim ve idareci tayin ettiği gibi buldukları bölgede zekâtın toplamak bunları kuranda zikredilen yerlere harcamak, artanında beytül mal yani merkezi devlet hazinesine gönderme talimatını vermiştir (Mannan,1980: 339). İslamiyet'te fakirlerin temel ihtiyaçlarını karşıladığını bilmek amacıyla bu sebeple devlet hazinesi kurulmuştur (Âdem, 2016: 86).

Beytül malın geleneksel gelir kaynakları ve dağılım metotları aşağıdaki açıkladığı şekilde karşımıza çıkmaktadır:

Zekât

Kelime anlamı olarak artmak, düzgün olmak, iyi olmak ve temizlik anlamlarıyla ifade edilir. Dini olarak zekâtı vermeye hak kazanan zenginliğe ulaşan her Müslüman belli bir miktarda malı zekât olarak vermek zorundadır. Çünkü zekât iktisadi anlamda zenginliği temsil eden Müslümanların zorunlu olarak vermesi gereken bir vergidir (Çobanoğlu, 2013: 48). Zekât bir yıllık süre içinde (595 gr) gümüş veya 85-96,2 gr) altına sahip olan kişiler tarafında ödenmesi zorunludur. Zekât büyük ve küçükbaş hayvanlar üzerinden de toplanır. İslam ekonomisinde ödenecek zekât miktarı aşağıda belirtilen sınıflandırma doğrultusunda yapılır:

Tabii yağmur suları ile sulanan arazinin ürününden %5

Altın, gümüş ve nakit paradan %2,5

Sahibi belli olmayan definelerden %20

Fabrikanın demirbaş ve hammaddeleri üzerinden fakat makine ve bağı teçhizat dışındaki varlıklardan %2,5 alınmaktadır (Encum, 1995: 92). Bir İslam devleti için ana gelir kaynağı aynı zamanda ilamın inanç şartlarından biri olan zekâttır. Müslümanların namazdan sonra en önemli görevi budur. Bu sebeple zekât başka

hiçbir mali sistemde görülemeyecek bir yaptırım gücü taşır. Zekât yığılmış servet, tarımsal ürün ve sermaye gibi çeşitli mallardan alınır (Mannan, 1980: 339).

Görülmektedir ki İslam'ın şartlarında biri olan zekât, özellikleri itibarıyla servet birikimine engel olarak adil bir dağılım gerçekleştirerek iktisadi anlamda kapitalizmi önleyip toplumda yoksulluğu ortadan kaldırıp talebi artırıp firmalara daha fazla üretim kapasitesi sağlayıp istihdam imkânlarını artırıp milli gelir artışı yaratarak ekonominin kalkınmasına yardımcı olmaktadır. Zekât ve öşür oranları, H.Z Peygamber(S.A.V.) tarafından tespit edilmiştir. Tarım üretimine insan emeği daha az girdiğinde zirai ürünlerdeki zekât oranı %2,5 yerine %10'dur. Bu vergi sadece bu arazilerin öşre tabi olmasından ileri gelmektedir. Tabii olarak sulanan arazilerin ürününde ve yabani meyvelerinde bütün mahsulün 1/10'dur. Hâlbuki suni sulanmış arazide, olarak yetiştirilen ürünler için toplam zirai mahsulün 1/20'sidir. Toplam ürüne bu verginin uygulanması ziraat ile ilgili masraflar çıkarılmadan önce gerçekleşir. Tarımla uğraşanlar bu vergiyi para olarak veya aynı olarak ödemekle yükümlüdür. Öşürden yararlananla zekâttan yararlananlarla aynıdır (Encum, 1995: 92).

Sadaka

Sadaka ibadeti, İslam'da zorunlu olmayıp, kişinin kendi tercihine bırakılmış bir ibadettir. Aynı şekilde zaman ve miktar sınırlaması da bulunmadığından kişi istediği zaman da istediği miktarda taaddüt bulunabilir (Koroğlu, 2012: 101).

Faizsiz Borç (Karz-ı Hasen)

Karz kavramı katı ile ödemek şeklinde tanımlanır. Bu bağlamda tüketime konu olan para ya da mal gruplarının birine ödünç şeklinde ya da borç olarak verilmesidir. Başlangıç olarak ariyet, sonuç itibarıyla sarf akdi olan hukuki bir işlemdir. Faizsiz borç temelini ayet ve hadislerden almıştır. Sözü edilen ayetlerde Allah'a borç verme cümlesinin kullanılmasıyla anlatılmak istenenin Allah katında boşa çıkmayacağına karşılığının muhakkak sevap ya da mükâfat olarak geri döneceğine dair ilahi bir gelecek olarak açıklanmıştır. Verilen faizsiz borcun güzel borç olarak tanımlanması da bu hareketin dünyevi beklentilerden uzak olması ve sadece Allah rızası için yapılmış olması sebebiyledir (Erturhan,2010: 239). Görülmektedir ki Karz-ı Hasen hiçbir faiz ve getiri içermeyip borç alanın iktisadi şartlarına göre planlı bir geri ödeme sağlayarak fakirlere borç verilmesi işlemini teşvik etmektedir.

İç ve Profesyonel Vasıtalarla Borç Alma

Bu uygulama şiddetle önerilmiştir. Bunun zorunluğu İbni Hanbel tarafından da açıklanmıştır. Müteakip zorunlu dağıtım önlemleri, kişisel dağılım seviyesinde adaleti sağlamak ve devlet hazinesine ilave geliri sağlamak bakımından gereklidir. İslami bir finans kurumu olan devlet hazinesinin adil kişisel gelir ve servet dağılımını gerçekleştirmede tarihsel süreçte eşsiz bir rol oynadığı dikkat çekmektedir. Halife, hazinenin emanetçisi olarak gelirleri toplamaktan ve yapılan her giderden sorumlu olmuştur (Encum, 1195: 93).

Miras

İslamiyet'le servet mülkiyetin yaygınlaştırılmasına yardımcı olan faktörlerden bir tanesi de mirastır. İslamiyet mirasın mümkün olduğunca, geniş bir yakınlar zümresi arasında bölüştürülmesine inanmaktadır. İslam miras kuralları mülkiyeti küçük parçalar şeklinde ayırma eğilimlidir bu yüzden büyük mülkiyetlerin oluşumu engellenmiştir. Günümüz kapitalist devlet yapısı ve büyüme teşvik unsurları söz konusu değildir. Bunun yanı sıra küçük üreticilik ve girişimciliğin ağır bastığı tarihi gelişim dikkat çekmektedir (Tabakoğlu,2010: 27).

Vasiyet

Bir kişi vasiyet yoluyla malının sadece 1/3 ünü verebilir. Kalan 2/3 miras hukukuna göre varisleri arasında dağıtılmalıdır. Bu bağlamda,

*Bir kişi ölümcül bir rahatsızlığa yakalanırsa malının 1/3 ünü başka kişiye devredemez.

*ölen kişinin sahip olduğu mallardan borçları ve cenaze masrafları çıkarıldıktan sonra kalan miktarın varisleri arasında dağıtılması

*Miras, bir veya daha fazla varisin sorumluluğuna bırakılmaz.

*Ölen kişinin mirasından sadaka verilmesi gerekmektedir.

*Etnik unsurlar dikkate alındığında Müslüman ve gayri Müslümler birbirlerinden miras alamazlar.

*Miras paylaşımının ölenin yakınlarıyla doğru orantılı olması dikkat çekmektedir.

*Eğer ölen kişinin arkasından miras bırakacağı kimse yoksa servet hazineye kalır (Encum,1995: 85).

Toprak Vergisi

Toprak vergisi aynı zamanda haraç olarak da tanımlanır. Toprak vergisi, Müslümanlar tarafından fethedilen yerlerde yaşayanlara uygulanmıştır. Müslüman veya gayrimüslim herkes bu vergiyi ödemekle yükümlüdür. Toprak vergisi oranları toprağın vergi taşıma kapasitesine göre belirlenir. Hanefi âlimler azami kapasitesinin toprağın bütün ürünlerinin %50 si olduğunu açıklamıştır (Encum, 1995: 95).

Kafa Vergisi

Cizye olarak bilinen bu vergi, Müslüman hükümetlerle anlaşamayan gayrimüslimlerden devlet tarafında kişi başına alınan makul vergidir (Tabakoğlu, 2003: 169).

Fey

Ganimet ve Fey mallarının dağılımında yine Allah (C.C) tarafından yapılmakta, bunların hak sahipleri Kuran-ı Kerim de zikredilmektedir. Ganimet ve fey ayetlerinde fey olarak alınan ganimetlerin beşte biri Allah'a, peygambere ve akraba sahiplerine, yetimlere, yoksullara ve yolculara ait olacak şekilde tanımlanmıştır. Fey ve ganimetin iktisadi açidan;

*Malların sadece zenginler arasında dolaşan bir servet olmamasını sağlamak,

*Aşırı sermaye birikimini engellemeyi amaçlamaktadır (Eskicioğlu,1979: 28).

Gümrük Vergileri, Köprü ve Yol Paraları

Toplu olarak öşür olarak tanımlanan gümrük vergileri, köprü ve yol paraları Hz. Ömer döneminde ithalat ve ihracat üzerinden alınmıştır. Bu vergiler %2,5 ile %5 arasında değişmektedir. Müslümanlarla savaşta olan gayrimüslim bir ülkenin tüccarları olması halinde bu oran İslam devletinin tüccarlarına düşman ülke tarafından konulan gümrük vergisiyle aynıdır (Encum, 1995: 96).

İlave Vergiler

Bu tür vergiler olağanüstü durumlar söz konusu olduğunda uygulanmaktadır. Yani özellikleri açısından geçicidirler. Temelde İslam devletin bireylerin sosyal refahını yükseltirken, kişilerin ve toplumun menfaatini koruma amacıyla da ek vergiler koyabilir. Bu bağlamda;

- Vergilendirmede adalet olmalı,
- Vergileri, kanuni amaçları korumak için sadece gerekli ölçüde ve iktisadi açıdan sağlıklı bir şekilde dengelenmeli,
- Vergi sistemi basit ve anlaşılır olmalı,
- Vergiler servetlerden alınmalı,
- Geçici olmalı,
- İstişareye ve ilgili tarafların karşılıklı rızasına dayanmalıdır (Encum, 1995: 96).

Burada açıkça görölmektedir ki, servetin ve mülkiyetin yayılması, adil gelir dağılımı günümüz ekonomilerinin en önemli yönetim konularındandır. Bu açıdan İslamiyet aile, özel sektör, hükümet, gönüllü sosyal refah sektörü vb farklı bir İslami dağıtım şekli geliştirmiştir. Bu yapı iki aşama şeklinde görölmektedir: Birinci aşamada, gönüllü kuruluşların gerçekleştirdiği sosyal refaha yönelik girişimler, yatırım ve istihdam imkânlarını artıran ortaklık ve teşebbüslerin meydana getirdiği yatırımlardır. Böylece toplumun gelir ve tüketim düzeyinde bir yükselme sağlanarak toplam talep artışı yaratılır. İkinci aşamada ise, İslam'ın yeniden dağıtıcı tedbirler uygulayarak ekonominin en üst seviyeye çıkarılması hedeflenir (Encum, 1995: 97).

İslam ekonomisinde adil bir dağılım programına uyarak hareket edilmesi sonucunda, dağılım İslam sisteminin amaçlarına uygun olarak kurumsallaşmış bir yapı içinde uzun vadeli olarak uygulanmaya çalışılmıştır. Böylesi bir sürecin sonunda yatırım artışı, istihdam, kişisel verimlilik ve gelirin artırılması ulaşılmak istenen iktisadi hedefleri oluşturmaktadır. Çünkü bunlara ulaşmaları demek, iktisadi istikrara ulaşmaları olup, bu da üretim ve arzın artırılması, istikrarlı para sistemi, fiyat ve kalite denetimine sahip olmayı anlatmaktadır.

3.EMEK VE SERMAYE

İslam ekonomisinde sermayenin önemli bir yeri vardır. Sermaye, üretilmiş üretim aracı ana üretim faktörü olarak değil, geçmiş emek ve rantın birikmiş değeri olarak tanınmaktadır. Gerçekte sermaye emek harcamak ve doğal kaynakları kullanmakla üretilmektedir. Faizsiz bir ekonomide bu sebeple sermayenin kapitalist ekonomidekinden farkı vardır.

Sosyal açıdan kamu mülkiyetindekilerde dâhil olmak üzere topraktan başka gelir sağlayan her şey sermayedir. Kişi açısından sermaye kişinin gelir getirmesini beklediği bir şeydir.

İslam iktisadı dengeli bir toplum yapısı sağladığı için kişisel sermaye ve sosyal sermaye tanımı arasında önemli bir fark yoktur.

İslam toplumlarında;

- 1) Kişi sermayesini toplumun zararına kullandığından devlet müdahale eder.
- 2) İslam sermaye birikimini özendirici kara önem vermektedir.
- 3) İslam ekonomik sistemi sermayeden en uygun ve doğru şekilde yararlanarak sermayeyi en doğru yerde kullanabilir.
- 4) İslamiyet yoksullara bakmak için zenginlere manevi bir sorumluluk yüklemiştir ve böylece yoksulların menfaatlerini korumayı amaçlamıştır.
- 5) Özel mülkiyete bazı şartlar yükleyerek sermayenin küçük bir azınlık elinde toplanmasını engellemiştir.

Böylece İslamiyet bugünkü tüketimi kısmak ve gelecekteki tüketimi arttırmak gibi sermaye oluşumunun iki zıt koşulu arasında ara bir noktada sağlıklı bir uzlaşma sağlamaya çalışarak sermayenin gerçek bir üretim sürecinde yer almasına çalışmıştır (Mannan, 1980: 197-202).

Sonuç olarak, sermaye emekle bir arada değer görmüş, faiz gelirine bağlı kalınmamış ribaya her zaman karşı çıkmıştır. Emek ise bir üretim faktörü ve aynı zamanda bir değer kaynağıdır. Girişim kavramı, bir iş ya da hizmet üreten esnaf ve sanatkâr da bu kavrama dâhildir. İslamiyet'teki işçi kavramı ile çağdaş işçi kavramı daha farklıdır çünkü İslamiyet'te işçi kavramı daha geniş bir açıdan ele alınmaktadır. İslamiyet;

*Farklı işgücüne farklı ücret ödenmesini benimser.

*İşçi ve işveren arasında yaşam standartları farkı olmamalı.

*Emeksiz kazanç asgari seviyede tutulmuştur.

*Haramlık şüphesi bulunmayan kazanç el emeğinin ürünü olan kazançtır (Tabakoğlu, 2013: 68).

Buradan hareketle İslam ekonomisi emek kazanç ilişkisine oldukça önem vererek, sermaye ve emek birlikte üretim faktörü şansı tanınmış ve riba olarak tanımlanan her türlü faiz rant ve spekülasyonu bu kavramın içerisinde kabul edilmiştir.

Mülkiyet

Allah mülkiyetin asıl sahibidir. Mülkiyet Allah'ın insanlara bağışladığı ve insanların sınanmaları için bir emanettir. Allah'ın mülkiyeti insanların mülkiyetini türetmiştir. Mülk kul için bir imtihan aracıdır. Özel mülkiyet bu yapı içerisinde toplumsal görev niteliği taşıyan bir haktır. Eğer bu mülkiyet helal yollardan kazanılırsa her türlü kötülüğe karşı korur.

Mülkiyet Olgusu;

*İnsan şahsiyetiyle ilgilidir.

*Özel mülkiyeti kabul eder insana verdiği değer yüzünden.

*Özel mülkiyetle ilgili konularda toplum çıkarları belirleyicidir.

*Toplum çıkarları yönünden özel mülkiyete müdahale vardır (Tabakoğlu, 2013: 69).

İhtiyaç

İnsan doğası gereği toplumsal bir varlıktır. Bu sebeple insanlar ilk çağlardan günümüze kadar topluluklar halinde yaşamışlardır. İnsanları toplu halde yaşamaya iten en önemli sebep yaşamlarını devam ettirmede ortaya çıkan ve giderilmesi gereken ihtiyaçlardır. İslam ekonomisi de bu bağlamda, ihtiyaç ekonomisi özelliğini taşımaktadır. Yaşamın devam ettirilebilmesi için, bütün toplumlar, sağlıklı tarımsal ve sanayi yapılarına ihtiyaç duyarlar. Savunma ihtiyaçlarına yönelik bir sanayide İslam'ın emridir. Yabancılaşma, sınıflaşma ve eşyalaşma oluşturan bir düzen İslam'a yabancıdır. İslam iktisatında insanı ve tabiatın dengesini bozacak şekilde meydana gelen bir sanayileşme asla kabul edilmez. Fakat güçlü bir bilgi birikimi ve kültürün yönlendirdiği teknoloji, iktisadi gücün elde edilmesi, savunma sistemi geliştirmesi ve sosyal refahı sağlaması açısından önemli kabul edilmektedir (Tabakoğlu, 2013: 70).

Klasik fıkıh usulünde ihtiyaçlar zaruriyet, haciiyyat ve tahsiniyyat olarak sınıflandırılmıştır

Zaruriyet: İnsan yaşamı için zorunlu ve gerekli ihtiyaçlar.

Haciiyyat: İnsanların hayatlarında kolaylık ve rahatlık sağlayan normal ihtiyaçtır.

Tahsinîyyat: Zorunlu ve normal ihtiyaçların dışında tamamlayıcı nitelik taşıyan güzelleştirici ihtiyaçlardır(Pekcan, 2003: 527).

Buradan hareket edildiğinde iktisatta ihtiyaçların zorunlu, kültürel ve lüks olarak tanımlandığını, bilerek, bunların zamana ve mekâna bağlı olarak izafi ve nispi olacakları ifade edilmektedir (Tabakoğlu, 2013: 69-70).

4.İSLAM İKTİSADININ İLKELERİ

İslam ekonomisinde ilkeler, uygulamalar bir bütünlük içinde uyumla hareket ederler. Bu bağlamda ahlak, hukuk ve iktisatın bütünlük içinde birbirlerinden ayrılmadıkları görülmektedir. İslami ekonomisi Kuran ve sünnet ilkeleriyle hareket eder. Bu ilkeler doğrultusunda aile, miras, mülkiyet, devlet, harcama ve zekâtın israf, riba, üretim, bölüşüm, piyasa faktör hareketliliği, milli gelir vb konularda bilimsel bir olgunluk yaratır. İslam iktisadı vahiyden kaynaklanan ilkelere dayanmakla birlikte uygulamalar zaman ve mekâna göre değişmektedir. İslam iktisadı kendi içinde bir bütündür ve İslam iktisadı diğer unsurlarla bir arada değerlendirilir. Sahip olduğu sistem İslam'daki denge fikridir. Bu dengenin üç yönü vardır; evrenin dengesi, insanın dengesi ve toplumun dengesi (Tabakoğlu, 2013: 79).

Evrenin Dengesi

Evrenin dengesini maddenin geçiciliği, mananın ise ebediliği sağlamaktadır. Madde mananın emrindedir. Dünya yaşamı ve maddi ilişkiler ahiret için önemlidir. Çünkü dünya ahiretin tarlası olarak kabul edilip ahirette insanlar sorguya çekilecektir. Allaha kulluk insanların yaratılış sebebidir. Kulluk, belli zaman ve mekânlarda gerçekleştirilen ibadet, iyilik yapma çabası günlük hayattaki iyi niyet ve samimiyet olarak tanımlanmaktadır. Bu sebeple İslam iktisadı Avrupa iktisadi düşüncesindeki iktisadi birey görüşüne yabancıdır. Evren, bireylerin imtihan edilebilmesi için yaratılarak evrendeki dünya nimetleri meşru yollardan elde edilmek şartıyla insanlara helaldir (Tabakoğlu, <http://islamekonomisi.org>).

İnsanın Dengesi

Bu başlıkta İslamiyet;

*İsraf yasağı temel ilkelerindendir.

*Tüketim, ekonominin temel unsuru değildir. İslam iktisadi düşüncesi Avrupa'dan farklı düşünmektedir.

*İktisadi faaliyetler Allah'ın Müslümanlardan istediği bu temiz kalbi elde etme ve ahlaki temizlik sürecini kolaylaştıran yapılar olarak yorumlanmaktadır.

*Müslüman maddeye esir olmadan hizmet kavramıyla çalışır. Amaç insanlara faydalı olmaktır.

*Kâinat her türlü dünya nimeti insanlar için yaratılmıştır. Bunları ihtiras, güvensizlik ve bencilliğin doğurduğu çalışmalara yönelik kullanılmaması gerektiği ifade edilmiştir.

*İslam riba yerine kar kavramını kullanarak, topluma yönelik teşebbüs zihniyetini geliştirmekte ve rasyonaliteyi uygulama alanında tamamlayarak iktisat süresinin temel özelliklerini vermektedir.

*İslamiyet bireyci değil şahsiyetçidir.

*İşçi işveren ilişkileri, Batıda olduğu gibi nispi ilişkilerdir.

*Sermaye sürekli yatırım ve harcamanın azaltılması açısından dikkate alındığı için toplumun gelir ve refahı sürekli yükseltilebilmek için çalışılmaktadır (Tabakoğlu, <http://islamekonomisi.org>).

Toplumun Dengesi

*İslam insana güvenip, şahsiyetine önem verdiği için özen mülkiyeti tanır.

*Emek oldukça önemli bir üretim faktörü ve iktisadi açıdan değer kaynağıdır. Emek kavramı girişim içerisinde ele alınır. Esnaf sanatkârlar da bu kavram içerisinde yer alırlar. İslam iktisatındaki işçi kavramı çağdaş iktisattaki işçi kavramından daha geniştir.

*Farklı emeğe farklı ücret ödenmesi esastır.

*Sermaye emekle birlikte üretim faktörü olup, asla atıl kalmaması ya da faiz gelinine bağlı kalmaması istenmiştir.

*Ribayı kabul etmemektedir.

*Servet ve mülkiyetin yaygınlaştırılması ile adil gelir dağılımı, iktisat siyasetinin temel hedefi olup bu yolda büyük mülkiyet oluşumuna engel olmuştur (Tabakoğlu, <http://islamekonomisi.org>).

Bu 3'lü yapıdan hareketle İslam ekonomisi aşağıda yer alan konu ve başlıklara önem vererek ekonomide sosyal yapı ve sosyal adaletin gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır.

İsrafın Bertaraf Edilmesi

İslam ekonomisi iktisadi sistemin işlevsel ve kurumsal sürecini sağlıklı bir şekilde yürütebilmek için, ekonomik yapıyı çeşitli unsurlarla yönlendirmeye çalışmaktadır. Bu bağlamda, israfın bertaraf edilmesi de önemle üzerinde durduğu konulardan birisidir. İsrâf günahdır, ekonomik ve kanaatkâr olmak zorunludur. İslam ekonomisi etkili bir yönetimin ve israfın önlenmesini desteklemiştir (Karadoğan, 2014: 6).

Bu süreçte İslam ekonomisi,

*Tüketimi iktisadi yapının motoru haline getirmeyi istemez.

*Rostov'un da çalışmalarında ifade ettiği kapitalizmin ana unsurları olan kitlevi üretim ve tüketim günümüz ekonomilerindeki israfın en önemli sebepleri olarak tanımlanmaktadır.

*Devlet tüketim konusunda denetimle yükümlüdür. Bu denetim İslam iktisatında İslam kültürünü aşıl原因an reklamcılık, sömürgecilik, talebin daralması, sürüm vb konularla ortaya çıkacak işsizlik unsurunu bertaraf eder.

*Kuran'da Allah yolunda harcama teşvik edilmiştir.

*Tüketimi artırmaya yönelik bir üretimi benimsemez.

*Fazla üretim kapasitesi, lüks meta üretimine değil sosyal manevi ve kültürel gelişmeye yönlendirilmelidir.

*İsraf etmeyi alışkanlık haline getirenlerin harcama hakları ellerinden alınmalı (Tabakoğlu, 2013: 88).

Servet ve Mülkiyetin Yaygınlaştırılması ve Adil Gelir Dağılımı

Özel mülkiyet kavramının 3 yönü vardır. Bunlar;

1) İşçinin hakkı onun işinin bir sonucudur.

2) Ekilebilir toprak şeklinde veya bir ev gibi bireyin hakkı olan mülkiyet sahibi olmak toplumsal olarak da savunulabilir.

3) Özel mülkiyet aynı zamanda sosyal farklılığın bir simgesidir (Karadoğan, 2014: 127).

İslam ekonomisi özel mülkiyet tanımış ve dokunulmazlığını ilan ettiğini hadislerle açıklamıştır. Bu bağlamda özel mülkiyette;

*Büyük mülkiyetlerin oluşma sürecini ortadan kaldırmıştır.

*Küçük üreticilik ve girişimcilik hâkimdir.

*Sosyal adalet bir tamamlayıcı unsurdur. Sermaye belli ellerde toplanmıştır. Emegın aleyhine bir oluşum sergiler. Sermaye sahipleri servetlerine servet katarken emekle geçiminin sağlayıcıları fakirleşir. Bu sebeple İslam iktisatında büyük mülkiyete asla izin verilmez.

*İslamiyet'in infak olgusu önemlidir. Harcama, tüketim transfer ve yatırım harcamalarını kapsar. Gelirin kaynağı harcamalardır. Harcama genellikle alt gelir gruplarına yapılan harcamaları kapsar. İnfakın tüketim eğilimleri yüksektir. Toplumda gelir tüketim harcamaları sonucunda alt gelir gruplarına da yapılan aktarımlar dikkate alındığında İslam ekonomisi adil dağılımı sağlamayı, sermaye birikimini önlemeyi de gerçekleştirmeye çalışmaktadır. İnfak ilkesinin alt gelir grupları dolayısıyla emegiyle geçinenlerle ilgili olduğu görülmektedir.

* Akrabalara harcama hukuki bir mülkiyettir. Sadece İslam'a (İslam hukukuna) özgüdür,

* Usul fûru ve eşlerin nafaka hakkı otomatiktir.

*Diğer akrabaların nafaka hakları ya kabul ya da mahkeme kararıyla doğar.

*Nafaka mükellefi fakir olmamalıdır.

*İslam ekonomisinde çalışma, zekât ve nafaka fakirin ihtiyacını karşılamıyorsa sosyal adalet gereği devlet devreye girer (Tabakoğlu, 2013: s.89).

İslam ekonomisinde toplum ihtiyaçlara ve bunların giderilmesi bağlamında ihtiyaçlar bağımlı olmaktan kurtarılmak için sosyal ve mali siyaset araçlarını kullanarak, adil gelen dağılımı sağlamaya çalışmaktadır. İslam ekonomisinin en önemli kavramlarından bir tanesi de zekâttır. Zekât, adalet ilkelerine ve Pazar sisteminin adaletin dağılımındaki eksikliğine dayanan bir emirdir. Zekâtın genel ilkeleri kuran ve sünnetten gelmektedir. Zekât olarak verilebilir mallar yâda zekâtı hak edenler kategorileri gibi son olarak zekâtın görünen ve görünmeyen sermaye türleri arasındaki aynı veya nakdi tahsilat gibi işlemsel kuralları, tahsilat ve dağıtım vb. süreçlerde devletin müdahale kapsamı genişletir. Bu ise, İslami ekonomik sistemin işleyiş kurallarının, İslam toplumunda beşeri ve maddi koşulların ve durumların değişimine göre uygulama ve gözden geçirme arasında gidiş gelişli olması demektir (Karadoğan, 2014: 39). Görülmektedir ki zekât İslam ekonomisinin en temel yapı taşlarından bir tanesi olup sistemi koruyan, gelirin bir nesil içinde yeniden dağılımını gerçekleştiren serveti belli bir seviyenin üzerinde olanlardan bu seviyenin altında olanlara bir gelir aktarımı olarak ifade edilmiştir.

Kamu maliyesi teorisi alanında önemli bir kavram olarak karşımıza Menfi gelir vergisi çıkmaktadır. Menfi gelir vergisi İslam iktisatında asgari geçim seviyesi olarak tanımlanmakta, bu seviyenin üstündekilerden aşağıdakilere devlet aracılığıyla gelir vergisi ödemeleri şeklinde gerçekleşmektedir. Gelecekte sosyal güvenliğin kaynağı olacağı ileri sürülen adil gelir dağılımının sağlanması ve enflasyon karşıtı özellikleriyle sisteme katkıda bulunacağı görülecektir (Tabakoğlu, 2013: 89).

Miras önemli bir adil gelir dağılımı mekanizmasıdır. Amaç, miras dağılımıyla mülkiyetin nesiller yoluyla dağıtılarak küçültülmesidir. Servet ve mülkiyetin

yaygınlaşması ilkesi, belli bir işveren sınıfının öncülüğünde gerçekleşecek kalkınma kavramına zıttır. İslam iktisatında sosyal refah çok önemlidir. İktisadi faaliyetler sadece işverenler olarak tanımlanan belirli bir sınıfın öncülüğüne değil, toplumun tamamına bırakılmıştır. Bu da küçük sanayi hâkimiyetini anlatıp işçi sınıfı şeklinde bir sosyal tabakanın oluşmasını engellemektedir (Tabakoğlu, 2013: 91).

Ticarette mal dolaşımı tüketiciyi koruyacak şekilde olmalı, malın dolaşımı tüketiciye kısa ve ucuz yollarla ulaşmalıdır. Arz ve talep arasında aracılardan görülmemesi için devletin birçok önlem alması gerekmektedir. Devlet bu bağlamda iç ve dış ticareti kendi sorumluluğu altına alacak işçi bir politika izleyecek ve karın adil bir şekilde belli bir seviyede tutulmasını ağırlamaya çalışacaktır (Tabakoğlu, 2013: 90).

Bağımsızlığın Sağlanması

İslamiyet te iktisadi bağımsızlık dengeli gelişme, yeni teknolojiler üreten ve dışarıya bağımlı olmayan güçlü bir sanayi ile dış dünyaya bağımlılığın azaltılması ile gerçekleşmektedir (Çobanoğlu, 2013: 112).

Böyle bir sistemin amacı faktörlerin israf edilmemesi çevreye ve insana zarar verilmeden ihtiyaçlarını giderecek kendine yeterli sanayi sistemi sağlamak içindir.

İktisadi İstikrar

Sosyal adaleti sağlamanın temellerinden biri olan iktisadi istikrarlardır. Yine kökenin de ahlaki ilkeler mevcuttur. İktisadi istikrarların temel amacı sosyal adalet ve adil gelir dağılımını sağlamaktır. Bunun için de arz yüksek seviyede tutulmalı, parada istikrar sağlamalı ve fiyat ve kalitede denetime gidilmelidir. Bu bağlamda

Enflasyon, işsizlik konularında dikkatli davranırken, İslam ekonomisinin önemli kavramları olan bilinmezlik ve belirsizlik yapılarının bertaraf edilmesi istikrarın temelidir. Ekonominin ancak bu şekilde reel olacağı ve hayali olmaktan uzaklaşacağı görülmektedir (Tabakoğlu, 2013: 91).

Üretim ve Küçük İstikrar

İslami bir devlette üretim sistemi hem objektif hem de sübjektif kriterlere göre yönlendirmektedir. Objektif kriterler parasaldır. Refah para ile ölçülür, sübjektif kriter ise kuran ve sünnetin ilkelerine dayalı bir ekonomik ahlak anlayışıdır. Bu kriterlere göre toplumun refah düzeyi o toplumun ulaştığı ekonomik ahlak seviyesiyle ölçülür. Bu bağlamda insanın maddeye kullanılabilir yararlı bir biçim kazanması için yapabildiği her şey ekonomik anlamda üretimdir (Mannan, 1980: 136). Buradan hareketle İslam ekonomisinde ihtiyaca göre üretim fikrini uygulama bu bağlamda mal kıtlığı olmaması için dış ticaret teşvik edilmiştir.

Yüksek Üretim ve Arz Seviyesi

Sistemin özü küçük üreticiliktir. Büyük İslam ekonomisi kendine yeterli bir sanayi ve tarım sistemine sahiptir. Bu sistemde tarım küçük sanayi sistemiyle savunma ihtiyaçlarını gidermeye yönelik sanayi faaliyetleri öncelik taşır.

Modern kapitalizme bakıldığında ise, kapitalizmin kitlevi üretime dayandığı sınırsız burjuva tipini yansıtan homo economicus ismiyle modellediği görülmektedir (Tabakoğlu, 2013: 93).

Buradan hareket edildiğinde, İslam ekonomisinin bu konuda maliyet enflasyonunu ortadan kaldırmaya çalıştığı buradan fiyat istikrarını sağlayarak adil gelir dağılımını ulaştırarak sosyal refahın sağlanmasının temel unsuru olan amaçladıkları arz yapısına ulaşmak için çalışmaktadır. İslam ekonomisi bu yönde maddi manevi tatmin imkânı sağlayarak, harcama ve tüketim eğilimlerini belli bir yapıda tutmaya çalışmaktadır.

Esnaf ve Küçük Sanayi

Müslüman Türklere içtimai bir müessese olan ahilik, asırlarca esnaf teşkilatının maddi ve manevi bir ruhla teşhiz edilmesine yardımcı olmuştur (Kazıcı, 1978: 250).

İslam ekonomisinde ilk yüzyıla bakıldığında hem ideal, hem rekabet, hem kontrol, hem ahlak, hem kurum... vb özellikleri ile varlıklarını sürdüren Ahi teşekkülleri 19.yy.dan sonra alt birimleri olarak esnaf birlikleri içinde yer çalışma organizasyonları meydana getirmişlerdir. Ahilik Anadolu topraklarında gelişen şekli ile sonrasında Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nin de temel kurumları olmuştur. Ahilik anlayışı kuram ve Hz. Peygamber'in sünnet ilkelerine dayanarak İslami ve tasavvufi düşünce ve yaşam kavramını da temsil etmektedir (Tabakoğlu, 2013: 83).

Esnaf teşkilatı küçük ve orta işletmecilik şeklinde koordine olarak kaliteye dayalı bir yapıyla varlığını devam ettirmiş ve istihdam düzeyini korumuştur.

Toprak ve Tarım

Her şeyin toprak üzerinden şekillenmesi sebebiyle insan yaşamının da toprak her zaman önemli olmuştur. Hz. Peygamber, ilke olarak toprağa sahip çıkılması, toprağın boş bırakılmamasını istemiştir. Büyük tarımsal topraklar kişilere kullanım hakları sağlarken devlet mülkiyetini de benimsemiştir (Tabakoğlu, 2013: 94).

Eski zamandan itibaren toprak sisteminde önemli bir olgu iktisadi sistemiydi. Peygamber döneminde iktisadi olarak tanımlanan bu yapı sonraları tumar ismiyle tarihteki ismini alacaktır. Başlangıçta boş toprakları işletmek için gerçekleştirilen iktisadi önemi iken sonraları kamu görevlilerine ve giderek askerlere maaşları karşılığında yapılan toprak iktisadi önemi kazanmıştır. İktisadi İslam devletlerinin en önemli kurumlarından birini temsil etmiştir (Tabakoğlu, 2013: 94).

İstikrarlı Reel Para ve Maliye Sistemi

İslamiyet bu bağlamda reel ekonomi anlayışı gereği istikrarlı ve reel para sistemini savunmaktadır. Bu yapıyı belirsizlik kavramlarını ortadan kaldırılması için kullanır. Para sadece değişim aracı olarak tanımlanmıştır. Madeni para fiyat istikrarının en önemli parçasıdır (Tabakoğlu, 2013: 94).

İslami mali sistem oluşumunda sayımlar önemli yer tutmaktadır. Devletler kurulduğundan itibaren asker toplamak ve vergi gelirlerini artırmak amacıyla belirli aralıklarla tahrirler yapılarak ülkeye gelir getirecek kaynaklar tespit edilmiştir (Çimen, 2012: 183).

Tahrirler tarihsel süreçte iktisadi yapıların kayıtlı iktisadi anlayışıyla ifadesi olup tutulan kayıtların kapsamlı ve ayrıntılı olduklarını ve hala bu yönleriyle günümüze ışık tutacak özellikleri bünyelerinde taşıdıkları görülmektedir.

Fiyat ve Kalite Denetimi

İslam ekonomisinde fiyat ve kalite denetimi ve standardizasyon (narh) sistemi olarak tanımlanmıştır. İslamiyet fırsat eşitliği ve adalet kavramlarından hareketle geniş iktisadi yasalar oluşturmuştur. İslam devletinde fiyat kontrolü ve denetimi İslami değerlerle tanımlanan toplum içerisinde çıkarılmaktadır. Ekonomik açıdan uzun ömürlülüğü bu yüzdendir. İslam toplumlarında fiyat oluşumunun adaletli ve insaf sınırları içerisinde olmasını istemek toplumun temel haklarıdır çünkü İslam ekonomisinde fiyat rekabet ve işbirliğinin sağlıklı olmasının temelidir. İslamiyet'te fiyat teşekkülü tekel fiyatlar hakiki fiyat artışları suni fiyat artışları ihtiyaç maddelerinde artışlar olmak üzere tanımlanmaktadır (Mannan, 1980: 296-304).

Böylesi bir yapı içinde İslam ekonomisi fiyatların piyasada serbestçi oluşumunu benimsemiş, tekelci eğilimlere yer vermemiş, piyasa fiyatının malın değeri kavramının

fiyat ve kalite denetim sistemi içinde araştırılarak oluşturulmasına önem vermiştir. Narh sistemi İslam ekonomisinde fiyat denetimi, kalite denetimi, standardizasyon anlamlarında kullanılmaktadır. Burada tahsis ilkesi önemli olmuştur. İç ticaretin iktisadi faaliyetlerinde esnaf ve narh sistemi önemli olurken bu aynı zamanda reel ekonomide meydana gelen belirsizliğin de giderilmesine yöneliktir. Sistemin amacı malların arz edenden talep edene en kısa yoldan ulaşımını sağlamaktır. Devletin ya da tekel güçler tarafından gerçekleştirilecek müdahaleler ticaretin hacmini azaltarak kara borsaya yol açacağı için İslam ekonomisi fiyat ve kalite denetimini mümkün olduğunca sağlamaya çalışmaktadır (Tabakoğlu, 2013: 95).

Böylece İslam ekonomisi bilinmezlik ve belirsizliklerin giderilmeye çalışıldığı reel ekonomi gereği tüketiciyi aldatacak yapılardan uzaklaşmayı piyasada yapay ürün fiyat artışlarını engelleyerek ekonomiyi spekülâtif yapılardan hızlıca uzaklaştırmayı amaçlamıştır.

SONUÇ

Toplum ve insan yaşamına ait ekonomik süreci inceleyen bilim dalını iktisat olarak tanımlanırken bu sürecin işleyiş İslami kurallarla sağlamlaştırılmalı sözü edilen ilim İslam iktisadı ismini alacaktır. İslam iktisadında İslami kurallarla şekillenen kendine has bazı temel iktisadi özellikler ve kriterler oluşmuştur. İslam yasaları, ekonomik kanunlar, İslam ve diğer iktisadi sistemler üretim tüketim, üretim faktörleri gelir ve servet dağılımı ticaret ve ticari ilişkiler, fiyat, bankacılık, vergi, maliye vb. iktisadi konularda bu kendine has özellikler ve ilkeler kendini göstermektedir. Bu ilkeler ve özellikler dikkate alındığında da İslam ekonomisinin kapitalizm ve sosyalizmden oldukça farklı olduğu görülmektedir. Çünkü İslam iktisadı kendine özgü ekonomik bir sistem olarak kabul görmektedir. Son dönemlerde iktisadi ilişkilerin gelişmesiyle beraber iktisat bilimi daha fazla önem kazanarak İslam iktisadına merak edilen, üzerinde çalışılan ve diğer iktisadi doktrinlerle karşılaştırılması yapılan bir bilim dalı haline gelmiştir. Çünkü İslam iktisadının çeşitli konuları üzerine bu güne kadar kitap, makale, tez, tebliğ vb. olmak üzere çeşitli çalışmalar yapılmıştır. İslam ekonomisinin özellikleri ve ilkeleri isimli çalışmada da İslam yasaları, tasarruf, üretim, mülkiyet, vergi, maliye, tüketim, gelir ve servet dağılımı, faiz vb. iktisadi konularla ilgili İslam iktisadının özelliklerini olaylara bakış açısını belirleyen iktisadi ilkeler ve özellikler çalışılmıştır. İslam iktisadının özelliklerinin ilkecilik, esneklik, şahsiyetçilik ve cemaatçilik, hukuki devletçilik ve denetim, sınıfsızlık, adil gelir dağılımı, iktisadi istikrar, emek ve sermaye, mülkiyet zekât dayanışma ve miras, cizye ve ihtiyaç kavramlarıyla tanımladığı İslam ilkelerinin ise ahlak, hukuk ve iktisat bütünlüğü içinde birbirinden ayrıca özellikler taşıyan evren dengesi, insan dengesi, toplum dengesi ve bu başlıkların altında israfın bertaraf edilmesi servet ve mülkiyetin yaygınlaştırılması ve adil gelir dağılımı bağımsızlığın sağlanması iktisadi istikrar, üretim ve küçük üreticilik, yüksek üretim ve arz seviyesi, esnaf ve küçük sanayi, toprak ve tarım istikrarlı ve reel para ve maliye sistemi fiyat ve etiket denetimi başlıkları olarak incelenmiştir. Bu başlıklar tek tek incelendiğinde İslam ekonomisinin diğerlerinden ayıran kendine ait özelliklerinin var olduğu konuyla ilgili ilerleyen dönemlerde yapılacak bilimsel çalışmalar sonucunda yeni eklenen bilgilerle yeni karakteristik ilke ve özelliklerinde var olabileceği anlaşılmaktadır. İslam ilkeleri ve özellikleri tek tek incelendikten sonra genel bir değerlendirmeye açıklamak gerektiğinde bir Müslümanın kendi inancı çerçevesinde vazgeçemeyeceği temel iktisat prensipleri oluşturduğu görülmektedir. Bu bağlamda;

*Mülkün gerçek sahibi Allah'ın olduğu,

*Kazancın emeğe göre belirlenmesi,

*Faiz,

- *Serbest piyasa ekonomisinin kabulü,
- *Muamelelerde taraflar için herhangi bir bilinmezliğin olmayacağı,
- *Serveti yayma amacı,
- *Mal tarifine meşru ve faydalı olma şartının konması,
- *Muamelelerden şeri kuralların belirleyici olması olarak ifade etmek mümkündür.

Böylece İslam ekonomisini diğerlerinden ayıran kendine has özellikler taşıdığı ve bu ilkelerinde kendine ait ruhu taşıdığını ve bu özelliklerin aynı zamanda İslam hukukunun da temel özellikleri olduğu İslam iktisadıyla ilgili problemlerde sistemin kendinden değil onu vurgulayan insanların eksikliğinden kaynaklandığı yoksa İslam iktisadının uygulandığı dönemlere ait hükümlerden tarihsel süreçte ciddi bir şekilde uygulama yapıldığı ve olumlu sonuçlar verdiği, İslam iktisadının teorik düşünceler yığını olmaktan öte tanımladığı hükümleriyle doğrudan kişinin ve fertlerin ve toplumun yaşamını düzenlediğini ve böylece ferdi dünyevi ve uhrevi saadetin yollarını gösterdiği, İslam'ın ortaya koyduğu, iktisat düzenini daha doğru ortaya koyabilmek ve sonuçlarını daha net görebilmek için İslam iktisadının bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiği, İslam'ın bir iktisat anlayışı olup olmadığının daha iyi anlaşılabilmesi için konularla ilgili iki asli kaynak olan kuran ve sünnete bakılması gerekliliği vb. birçok sonuca ulaşmak mümkün olmaktadır. Sonuç olarak İslam iktisadı iktisat bilimine yönelik kanunlar koymasının zaten içinde İslam'ın iktisadi yapısında var olan kanunları tespit etmiş iktisadi ilke ve özellikleri de bu bağlamda oluşturmuşlardır. Bu sebeptendir ki İslam iktisat düşüncesinin sermaye, emek, kalkınma modeli, mülkiyet, faiz, üretim ve tüketim felsefesinin kuran ve sünnette ortaya konulan ilke ve prensipler yönünde yorumlanması ve bu sonucun günün zaman ihtiyaç ve koşullarına göre değerlendirilerek İslam iktisadının oluşturulması bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yapıldığı takdirde İslam ekonomisi kendine özgü ekonomik sistem olma özelliğini oluşturarak ekonomik bir sistem olarak kabul görecektir.

KAYNAKÇA

- Âdem, H. (2016), 'İslam'da Yönetim ve Adalet Anlayışı', *Yeni Fikir Cilt1 Sayı:17*
- Çimen, A. (2012), 'Sayım Kayıt Düzeni ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlı'da Nüfus Hizmetleri', *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 14/3 s. 183-216*
- Çobanoğlu, Ş. (2013), *İslam Ekonomisi*, Yediveren Yayınları 1. Baskı Sayı 5, İstanbul
- Encum, M. (1995), 'İslam'da Gelir ve Servet Dağılımı', *İslami Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 3 göz 1416 sayı 1-17*
- Erturhan, S. (2010), 'İslam Hukuku'na Vücut Veren Ahlak Esasları', *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi sy.16, s.213-246*
- Eskicioğlu, O. (1979), 'İslam Ekonomisinde Gelir Dağılımı, Ücret, Kira, Kar ve Gayrimeşru Gelirlerin Ekonomik Açısından Değerlendirilmesi', *Atatürk Üniversitesi, İslami İlimler Akademisi, İzmir*
- Eskicioğlu, O. (1999), *İslam Ve Ekonomi*, İzmir
- Karadoğan, S. (2014), *İslam Ekonomisi Tanım ve Metodolojisi Üzerine Tartışmalar*, İstanbul
- Kazıcı, Z. (1978), 'Esnaf Teşkilatı (Ahilik)', *Diyanet Dergisi Cilt: XVII Sayı:3*
- Koroğlu, C. (2012), *Tüketim Kültürü ve Din*, Gümüşhane Üniversitesi Yayınları-6, Gümüşhane
- Mannan, M.A. (1980), *İslam Ekonomisi Teori ve Pratik-Türkçe 'ye Çeviren: Bahri Zengin*, Fikir Yayınları, İstanbul
- Pekcan, A. (2003), 'İhtiyaç Kavramı ve İbni Haldun'un Ümran Teorisine Etkileri', *İslami Araştırmalar Dergisi, Cilt: 16, Sayı: 4, Sayfa 524-532,ISSN,1300-1373, TEK-DOV*

Tabakoğlu, A. *İslam'da- İslam Ekonomisinde Denge*, <http://islamekonomisi.org/islamda-islam-ekonomisinde-denge/> erişim tarihi 17.10.2017

Tabakoğlu, A. (2003), *Türk İktisat Tarihi*, Dergâh Yayınları, 6. Baskı, İstanbul

Tabakoğlu, A. (2010), 'Bir İlim Olarak İslam İktisadı', *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* Sy.16 S.11-34

Tabakoğlu, A. (2013), *İslam İktisadına Giriş*, Dergâh Yayınları, 3. Baskı, İstanbul